

УДК 141.81+ 304.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.44.16>

АНАЛІЗ КОРЕКТНОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ТЕРМІНАХ УТОПІЇ

Уляна Хамар

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра історії філософії
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

Предметом дослідження є з'ясування коректності віднесення окремих ідей філософської спадщини Григорія Сковороди до утопії. Для з'ясування цієї пізнавальної проблеми сформульовано такі питання, щодо яких треба отримати відповіді: чи можна тлумачити ідеї Григорія Сковороди про споріднену працю і про «горній Єрусалим», а також опис подорожі в неіснуюче місце у праці «Розмова п'яти подорожних про істинне щастя в житті» як прояви утопійності. Метод дослідження полягав у виконанні такої послідовності пізнавальних дій: обґрунтування змісту поняття «утопія»; актуалізування ідей про споріднену працю, про «горній Єрусалим» і опис подорожі в праці «Розмова п'яти подорожних про істинне щастя в житті»; зіставлення ідей Григорія Сковороди з прийнятими критеріями утопійності. Отримані внаслідок пошуку результати дослідження містять: аналіз набору ознак, які можуть виявитися істотними для поняття «утопія»; зі сприйняття роману Томаса Мора до таких ознак віднесено: 1) щось (або тільки суспільство), що на актуальний момент часу не існує, тобто щось уявне, 2) щось (або тільки суспільство), що може існувати в майбутньому 3) щось (або тільки суспільство), що є ідеальним, тобто найкращим, без вад, а отже, бажаним; 4) щось (або тільки суспільство) описане в літературній формі роману. На основі різних поєднань цих ознак можна створити різні поняття «утопія». Обґрунтовано вузьке поняття «утопія», яке стосується тільки ідеальних суспільних умов життя людини і ширше поняття «утопія», яке стосується ідеальних умов життя людини загалом (тобто утопійними будуть погляди й тих, хто ідеальний стан людини визначає не суспільним устроєм. Зроблено висновки, що віднесення окремих ідей філософської спадщини Григорія Сковороди детермінується прийнятою виознакою утопії.

Ключові слова: утопія, ідеальний суспільний устрій, ідеальні умови життя людини, філософія Григорія Сковороди.

Суть та актуальність пізнавальної проблеми. Філософські ідеї Григорія Сковороди у процесі їх дослідження чи використання різними авторами зазнають різних інтерпретацій. Водночас, з погляду історико-філософського, важливо, щоб множину «розсипаних» у різних текстах міркувань перетворити в системний виклад, який найбільш точним способом відтворював би його автентичні ідеї. До тих проблем, в яких бажано досягнути більшої однозначності, належить оцінка Г. Сковороди як утопійця. Це пов'язане, зокрема, з тим, що в літературі можна натрапити на різні думки щодо згаданої інтерпретації ідей українського філософа.

Стан пізнавальної проблеми. Мабуть першим, хто пов'язав Григорія Сковороду з утопійністю, був Дмитро Багалій: «Науку Сковороди про життя в її практичному виконанні треба назвати й узагалі утопічною і щодо наших часів непридатною, ідеалістичною» [1, с. 137]. Із цих слів починається розділ «Відповідність життя та науки», в якому Д. Багалій відзначив, окрім іншого, що правила життя, які пропагує, і яких дотримувався

сам філософ, важко застосувати для широкого загалу. Зважаючи на такий контекст, можна стверджувати, що слово «утопійний» вжито тут не в сенсі соціальної доктрини, а на позначення нереальності, фантастичності аналізованих ідей, мовляв, якщо життєва практика філософа незастосовна до загалу, а його життєва практика мала б бути узгоджена з його твердженнями про життя, то ці твердження є неприйнятні для загалу, а отже нереальні.

У пізніших працях дослідників філософської спадщини Сковороди можна неодноразово натрапити на пов'язування різних ідей мисленика з утопіями, порівняння його ідей з ідеями утопійців. Для прикладу, порівнюючи подібну проблематику в працях Г. Сковороди і Сен-Сімона (як і утопійців, які були попередниками Сен-Сімона) [2], автори відзначили, що «Сковорода ніколи серйозно не задумувався над формами організації суспільного устрою» [Там само, с. 191]. Оскільки в працях Сковороди відсутні міркування на теми суспільного устрою, то, якщо стосувати слово «утопія» лише до опису суспільного життя, то його ідеї не можна оцінювати як утопійні. Водночас для остаточного висновку, треба мати надійне обґрунтування, що під поняття «утопія» підпадають тільки описи суспільного устрою.

Дмитро Чижевський лише один раз вжив у своїй праці про Г. Сковороду [3] слово «утопія» – там, де він відзначив, що в «Розмові п'яти подорожних про істинне щастя в житті» міститься оповідь у стилі утопії про мандрівку п'ятьох друзів у невідому країну (первородний світ). Цей факт може бути витлумачений по-різному. Якщо в згаданій подорожі нема відтворення ідеального суспільного життя, то таку подорож в неіснуюче місце можна оцінити як утопійну лише в сенсі літературного жанру. Якщо ж там описано шлях до щастя через зміну людиною самої себе (наприклад, внаслідок з'ясування, якою для неї є споріднена праця) і тлумачити ідеальне суспільство як стан всезагального щастя, досягнутого перекваліфікацією всіх на споріднену працю, то такі ідеї треба оцінити як утопійні.

Неоднозначно висловлено відносини між вченням Сковороди і утопізмом у статті Володимира Шинкарука та Івана Іваньо, уміщеній у повній збірці його творів (1973 року видання) [4, с. 18]: «Історична обмеженість його світогляду виявляється у нерозумінні суспільної природи людини. Він вважав, що сили, які протистоять злу, сили добра знаходяться в самій людині, дані їй від природи; їх треба відкрити, пізнати й привести в дію. Необхідно просвітити людей, навчити їх долати зло і вести спосіб життя, справді гідний людини. На цій основі і склалось його просвітительське, утопічне вчення». Ці слова можна сприйняти як віднесення вчення Г. Сковороди до утопійних в сенсі відтворення ідеального суспільного укладу. Водночас у наступних вжитках слова «утопія» йдеться радше про те, що ті чи інші ідеї є недостатньо обґрунтовані, побудовані на основі неповних, некоректних засновків.

Відзначивши, що тлумачення Г. Сковороди як утопійця усталилось в українській філософії, Володимир Шелухін, спираючись на ідеї Віктора Петрова, відкидає тлумачення вчення про «горній Єрусалим» як утопію [5]. Аргументує він тим, що Сковорода лише відкидає наявний стан справ, але не подає власного бачення ідеального суспільного стану.

Мета дослідження. На підставі ознайомлення зі станом проблеми можна звизити поле дослідження до відповіді на такі питання: чи можна тлумачити ідеї Григорія Сковороди про споріднену працю і про «горній Єрусалим», а також опис подорожі в неіснуюче місце у праці «Розмова п'яти подорожних про істинне щастя в житті» як прояви утопійності.

Методологічні аспекти дослідження. Відповідь на питання щодо утопійності окремих ідей Григорія Сковороди залежить від того, який зміст вкладати в слово «утопія» – щодо окремих значень цього слова ідеї філософа можуть виявитися утопійними, а щодо інших – ні. Цей факт зумовив структуру дослідження: насамперед треба обґрунтувати зміст поняття «утопія»; після цього доцільно актуалізувати ідеї про споріднену працю, про

«горній Єрусалим» і опис подорожі в праці «Розмова п'яти подорожних про істинне щастя в житті»; у підсумку можна буде зіставити ідеї Григорія Сковороди з прийнятими критеріями утопійності.

Результати дослідження. З'ясуймо насамперед зміст поняття «утопія» – завдяки цьому отримаємо критерії віднесення тих чи інших ідей до цього поняття. Щоб виконати це завдання, треба проаналізувати запропоновані різними дослідниками виознаки¹, і вибрати з-поміж них найобґрунтованішу (або запропонувати таку).

Читач роману Томаса Мора міг сформулювати такі ознаки об'єкта, позначеного цим словом: 1) щось (або тільки суспільство), що на актуальний момент часу не існує, тобто щось уявне, 2) щось (або тільки суспільство), що може існувати в майбутньому 3) щось (або тільки суспільство), що є ідеальним, тобто найкращим, без вад, а отже, бажаним, 4) щось (або тільки суспільство) описане в романі. На основі різних поєднань цих ознак можна створити різні поняття «утопія», що й відбулось насправді. Розгляньмо виознаки цього терміна, запропоновані різними авторами, і думки, які можуть виявитися потрібними під час обґрунтування прийнятної виознаки.

Насамперед зосередимо увагу на тих аргументах, які дадуть змогу відкинути тлумачення утопії як лише майбутнього суспільного устрою (яке може виявитися і позитивним, тобто бажаним для всіх, так і негативним). Супроти обмеження змісту поняття «утопія» лише тим, що це суспільний устрій майбутнього, виступає поширене використання антоніма «антиутопія» (з термінами-дублікатами «дистопія», «какотопія»). Отже обов'язковим компонентом змісту поняття «утопія» повинна бути ідеальність (в сенсі «безвадність») суспільного укладу. Деякі автори наголошують на тому, що це має бути найвищий ступінь вияву досконалості, тобто утопійність – це «переконання тих, хто зацікавлений у створенні не просто кращого, а досконалого суспільства» [6, с. 335].

Одним зі значень слова «утопія», яке подають українські (і чужомовні) тлумачні словники, є нереальність описаного. Адже «несвоєчасність схеми Мора зробила значення слова «утопія» благородним ідеалом, який є малоімовірно застосовним» [7, с. 596]. Водночас Мілан Шімеча у праці «Соціальна утопія та утопісти» [8] зазначив, що розуміння утопії як неіснуючого місця, нездійсненого задуму «не є виразом», тобто неіснуюче не означає нереальне в тому сенсі, що таке не може статися ніколи: те, що видавалося безглуздою утопією, з часом стає дійсністю. Коли йдеться про опис зразкового майбутнього, то мабуть раціонально вмістити у зміст такого поняття можливість досяжності згаданого зразкового стану.

Багато авторів пропонують головним компонентом змісту брати ідеальність, тобто зразковість, найбільшу бажаність описаного, незалежно від того періоду, якого воно стосується: минулого, теперішнього чи майбутнього, і незалежно від того, чи воно взагалі досяжне (в такому разі це може бути позначено словом «мрія»). Згідно з цим, Томас Мор

¹ Як український відповідник до терміна латинського походження «дефініція» часто вживають слова «визначення» і «означення». Вживання терміна «дефініція» є небажане, оскільки, згідно зі стандартом ДСТУ 3966:2009 Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять, треба надавати перевагу тим термінам, лексичною основою яких є слова української мови. Слова «визначення» і «означення» також мають вади. Перша вада полягає в тому, що кожне з цих слів є широким виживанням з іншим значенням (визначити – встановити невідому величину під час розв'язування задачі, означення – частина речення в мовознавстві). Друга вада полягає в тому, що віддієслівними іменниками, які закінчуються на «-ання» позначають дію, а не її результат (внаслідок писання отримують напис). Тому замість слова «дефініція» вживатимемо слово «виознака» (внаслідок виозначення отримуємо виознаку), запропоноване в статті: Пшенична Л., Моргунюк В. Визначення чи означення (який має бути український відповідник термінові дефініція) // Вісник Держ. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»: матер. 6-ї Міжн. наук. конф. СловоСвіт 2000. 2000. № 402. С. 45–46.

«описав у формі роману ідеальну державу» [9, с. 327]. Як ілюстрацію цього підходу можна навести багато виознак. Наприклад: «утопія – модель вигаданого суспільства як втілення суспільного ідеалу, світоглядна форма освоєння майбутнього» [10, с. 659].

Можна натрапити на різні погляди також стосовно ступеню досконалости описуваного в утопіях стану. Згідно з одним із варіантів, до утопій належать описи чи спроби створення кращого суспільства [11]. Натомість інші дослідники вважають, що йдеться про ідеал, про зразкове суспільство. Фактично йдеться про те, чи тлумачити утопії як остаточну мету, чи як ціль поточних реформ. Мабуть поняття про образ остаточних прагнень щодо суспільного укладу більше відповідає змісту праць утопістів.

З'ясовуючи зміст поняття «утопія» треба визначитись з тим, чи утопією є лише відтворення ідеального суспільства у формі літературного твору, чи це може бути довільна літературна форма викладу (в такому разі сюди підпадатимуть і праці всіх науковців, які прогнозують форми устрою майбутнього суспільства, шукають оптимальні його моделі). Для прикладу, деякі автори стверджують, що літературна форма може бути будь-яка: «можна досягнути ясности, якщо ми побачимо серцевину утопізму як теоретизування, у будь-якій літературній формі, про ідеальні спільноти та ідеальні способи життя для цілих спільнот, в яких досконалість, детермінована відповідно до загальних попередньо встановлених принципів, а не просто особистими пристрастями» [12, р. 616].

Крім названих до аналізу змісту поняття «утопія» треба долучити таке міркування. Утопійні і неутопійні праці можуть бути розрізнені за тим, яким чином вони були створені. Багато дослідників відзначили, що утопії вибудовували свої моделі майбутнього, на основі неприйняття негативних явищ тієї дійсності, в якій вони перебували, тобто вони творили модель суспільства описуючи суспільний устрій без тих негативних ознак. Міркуючи над питанням появи утопій, польський соціолог Єжи Шацький зазначив [13], що людина, внаслідок невдоволення станом речей в існуючому світі, вдається до передбачень, мрій, вибудови проєктів майбутнього, тобто утопій (на думку Єжи Шацького саме незгода є причиною виникнення утопій; коли людина починає усвідомлювати, що світ існуючий, в якому вона живе, далекий від морального та соціального ідеалу, відмінний від вимірюваного). Подібно Фернандо Аінса у праці «Реконструкція утопії» [14] витлумачив причини виникнення утопії так: невдоволена людина критикує існуючий лад і як наслідок, вибудовує утопічну модель, в яку закладає своє бачення ідеального суспільного укладу. На противагу цьому Карл Маркс, оцінював свою модель соціалістичного устрою не утопією, оскільки він будував її керуючись закономірностями. Його модель не підтвердилась дійсністю, однак це не змінює суті, вона була побудована не шляхом заперечення існуючих негативів, а як наслідок оперування моделями причинових зв'язків.

Отже утопія – це описова модель, образ, опис чогось, що зараз не існує (насамперед суспільного устрою). Водночас описові моделі можуть бути різними. Це може бути перелік засад, згідно з якими діють суб'єкти, без деталізації механізму втілення цих засад (одна й та ж засада може мати різні способи втілення). Однак це може бути опис самої цієї діяльності. Коли ми розглянемо класичні твори утопістів, то це будуть доволі детальні описи того (мовлячи сучасним стилем) «як це працює».

На підставі аналізу виознак поняття «утопія» синтезуємо виознак, яку використаємо під час оцінювання ідей Григорія Сковороди на предмет належності до утопійних. Утопія – це опис ідеального суспільного укладу, виконаний у формі переліку засад, на яких відбувається життя в ідеальних умовах, або у формі детального відтворення цього життя, без обґрунтувань, чому саме таким воно може/повинно настати в дійсності. Оскільки частина філософів упродовж розвитку філософії вважали, що причина нещастя

лише всередині людини, тобто людині досить змінити себе, щоб стати щасливою (згідно з цим, щастя не залежить від суспільного устрою), то треба приймати загальнішу виознаку утопійності. (Важливо відзначити, що в сучасній філософській думці можна натрапити на оцінку філософів, які бачать шлях до щастя у зміні людини, як утопійців [15]). У цьому загальнішому випадку, утопія – це опис ідеальних умов життя людини (а отже й спільноти), виконаний у формі переліку засад, характерних для ідеальних умов життя, або у формі детального відтворення цього життя, без обґрунтувань, чому саме таким воно може/повинно настати в дійсності.

Якщо йдеться про оцінку наявності в творчій спадщині Сковороди утопійності, то треба дати відповідь на два питання: 1) чи є описи ідеального суспільного устрою, або принаймні ідеальних умов життя людей, коли всі щасливі (принаймні на зразок релігійної утопії у вигляді раю); 2) якщо є описи ідеального устрою життя, то чи містять вони обґрунтування у вигляді наукових закономірностей (якщо так, то це вже не утопія).

Актуалізуємо головні ідеї Григорія Сковороди, які могли б бути оцінені як утопічні. Розглянемо насамперед його ідеї про споріднену працю. Ці ідеї можна укласти в такий ланцюг: 1) щоб досягнути щастя треба зайнятися спорідненою працею; 2) споріднена праця має визначений набір ознак, зокрема, це праця згідно з природою (природа не могла потрібне (споріднене) зробити важким); 3) пізнати природу – означає пізнати бога, тобто пізнати божественну предестинацію; 4) практичні аспекти виявлення того, що є спорідненою працею. Розглянемо ці ідеї детальніше.

Як мислитель трактує цей принцип – згідно з природою? В байці «Бджола і Шершень» він міркує окрім іншого також і про те, що означає жити згідно з природою? І у цих міркуваннях посиляється на богословів, які стверджують, що причиною спорідненості для всього живого є напередвизначеність, яку здійснює «блаженне єство, що зветься в богослов'ях трисонячне, котре всякій живій істоті її призначення та відповідність приписує» (про яке Епікур сказав: «Вдячність моя блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке – непотрібним») [16, с. 123].

В «Розмові, названій Алфавіт, або Буквар миру» Сковорода зазначив, що в Мойсєвих книгах вислови «Почуй себе», «Збагни себе» змістовно тотожні принципу «Пізнай себе», який потрібно розуміти так: «від пізнання себе самого входить у душу світло відання Божого, а з ним шлях мирний щастя. Що компас на кораблі, те Бог у людині» [Там само, с. 415]. Отже, таким чином, згідно з Сковородою, запорукою щастя людини є пізнання нею в своїй душі істини, природи, закону духовного, «трисонячного єства», тобто Бога: «Хто з Богом згідніший, той мирніший та щасливіший. Це значить: "Жити за натурою" [Там само, с. 417]». Природа, як блаженний дух у людині, «наснажує до діла і зміцнює до праці, роблячи її солодкою» [Там само, с. 419].

В поезії «Ось вона, молодість року! Природи лице оновилося...» мислитель описав важку працю хлібороба, яку той, однак, виконує з радістю: «Але щасливіший од нього, Хто залюбки обробив ниву душевну свою» [17]. Отже, згідно зі Сковородою, щасливий той, хто турбується про своє духовне єство. І навпаки, в байці «Дві курки» мислитель міркує про те, що практична діяльність людини (для якої ця діяльність є неспорідненою) є недіальною, і, відповідно, знання про результати неспорідненої праці не є корисними ні для власне цієї людини, ні для суспільства [16].

Сковорода (в байці «Бджола і Шершень») стверджує, що людина, яка займається неспорідненою працею, страждає, є нещасливою, навіть, якщо живе в достатку. А якщо душа людини насолоджується працею згідно з природою (спорідненою), то людина працює фізично із задоволенням. І хоча тіло людини навантажене (йому важко), все ж краще

зазнати смерті тіла у процесі виконання фізичної праці, яка є спорідненою душі людини, аніж зазнавати страждань душі через неспоріднену працю [Там само].

Сковорода твердить, що «рівна рівність» супротивна природі і вислів «неоднакова всім рівність» тлумачить так: «Менша посудина має менше, але тим однакова вона з більшою», що так само повна» [Там само, с. 437].

Отже, та людина в суспільстві є щасливою, яка пізнала себе чи свою природу, виконує споріднену працю, яка є корисною для суспільства загалом. Не важливо яку саме роботу вона виконує: ліпити горщики чи вирощує хліб, аби праця була їй природженою – «Не дивись, хто вище і хто нижче, хто видніше і незначніше, багатше й убогіше, але дивись на те, що з тобою споріднене. Вже ми казали, що без спорідненості все ніщо...» [Там само, с. 422]. Тільки в ідеальному суспільстві («плодоносний церкви, ясніше кажучи, суспільства сад» [Там само, с. 418] живуть люди, які виконують роботу, споріднену собі, «чесних станів і благословених видів промислів, які не суперечать Божому й людському закону» [Там само].

Сковорода замислюється над питанням ознак спорідненостей, як визначити, що тобі споріднене? І каже, що «Будь-яка таємниця має свою викривальну тінь» [Там само, с. 436]. До прикладу, «викривальною тінню» поклику до землеробства є прагнення хлопчика у процесі гри, зробивши волове ярмо, накласти його щенятм; за аналогією: гра шаблею свідчить про схильність до військового мистецтва; гортання дитиною сторінок священних книг – свідчить про її скерованість до богослов'я та ін. [16].

Людина, народжена до занять землеробством (бо це згідно з її природою), любить сади, поля, ліси; її батько – землероб; і ще такий аргумент Сковороди: «Ти до цього народився тому, що інші до іншого, а вони до іншого народжені тому, що ти до цього» [Там само, с. 438]. Отже, людина, народжена до якогось виду діяльності згідно з волею Бога, повинна слідувати його призначенню і добре виконувати споріднену працю не тільки заради себе, але й заради інших людей («бо цього чекає від тебе твоя вітчизна» [Там само].

Аналогічно, людина-воїн, отримавши, згідно з природою, Боже звання буде щасливою, а у випадку, якщо вона відмовиться від цього призначення, то зазнаватиме щохвилинного страждання і смерті своєї душі. Крім цього, Сковорода говорить про удосконалення спорідненості через науку, але, якщо людина не займається природженою їй справою, то наука нічого не зможе здійснити: «Нехай ніхто не сподівається щастя ні від високих наук, ні від шановних посад, ні від багатства... Немає його ніде. Воно залежить від серця, серце – від миру, мир – від звання, звання – від Бога. Тут кінець: не ходи далі» [Там само, с. 441].

Для питання «чи можна тлумачити ідею «горного Єрусалиму» візьмемо до уваги розуміння цього об'єкта самим Сковородою. Він написав вірш, рядки з якого дають змогу зрозуміти, що саме розуміє автор під поняттям «горній Єрусалим», «божий град». Йдеться про 20-ту пісню «Саду божественних пісень» («Хто серцем чистий і душею»). Цей вірш завершується такими рядками [18, с. 70]:

ГдѢ ж есть оный толь прекрасный град?

Сам ты град, з души вон выгнав яд,

Святому духу храм и град.

Отже ідеальне місто, ідеальна спільнота – це образ, алегорія. Цей стан ідеальності, згідно зі Сковородою, полягає не в особливостях суспільних відносин, а у специфічному стані душі, у специфічному ставленні людини до оточуючих і до себе. Зважаючи на таке тлумачення, нема підстав інтерпретувати погляди Григорія Сковороди на «горній Єрусалим», «божий град» як концепцію ідеального суспільного укладу, а отже це не має стосунку до утопії.

Розгляньмо останній із запланованих випадків, коли ідеї Григорія Сковороди можуть бути витлумачені як утопійні – йдеться про подорож п'яти мандрівників у місце, якого нема у праці «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя у житті». У згаданий подорожі відтворено шлях людини до щастя. Стисло викладемо цей шлях: щастя полягає у внутрішньому мирі серця (тобто внутрішнього миру в душі людини, іншими словами, у відсутності страждань). Згаданий внутрішній мир є тотожний погодженості думок з богом. Це погодження думок з богом (тотожне примиренню думок, позбавленню від неправдивих думок) можна порівняти зі сходженням на гору Господню в царство миру і любові, де головним гаслом є «Зрозумій себе міцно». Перехід в стан щастя (лікування) виконується за допомогою Біблії. Коли людина стає щасливою (мабуть, досягнувши за допомогою Біблії споріднену працю) в неї зникає боротьба думок, настає внутрішній мир.

Зіставимо всі ці погляди Григорія Сковороди з виознакою утопії. Якщо брати вузьку виознаку, то як такого опису суспільного устрою Григорій Сковорода не дає, тож і відносити його до утопійців нема підстав. Якщо брати загальнішу виознаку утопії (як опис ідеальних умов життя людини, а отже й спільноти, без обґрунтувань, чому саме таким воно може/повинно настати в дійсності), то в такому разі Григорій Сковорода утопієць – він пропонує шлях досягнення щастя без зміни форм організації відносин між людьми, однією лише зміною кожною людиною самої себе, серцевиною чого є споріднена праця. У цих своїх міркуваннях Сковорода не спирається на науково встановлені причинові зв'язки у сфері суспільних відносин.

Висновки. На підставі виконаного пошуку, обґрунтовано виознаку утопійності і зіставлено з нею ті ідеї Григорія Сковороди, які найчастіше тлумачать як утопійні. З'ясовано, що остаточний висновок щодо віднесення ідей Григорія Сковороди до утопійних видетермінується тим, як виозначено утопію – якщо це тільки ідеальний суспільний устрій, то Григорій Сковорода не утопіст, якщо утопія – це ідеальні умови для життя людини, (які хтось може уявляти як незалежні від суспільного устрою), то Григорій Сковорода є утопійцем.

Список використаної літератури

1. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода. Харків: Державне видавництво України, 1926. 397 с.
2. Драч І. Ф., Кримський С. Б., Попович М. В. Григорій Сковорода. Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1984. 231 с.
3. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. – Варшава: УНІ, 1934. – 224 с.
4. Шинкарук В., Іваньо І. Григорій Сковорода // Григорій Сковорода. Повне зібрання творів: У 2-х т. Київ, 1973. Т. 1. С. 11–57.
5. Шелухін В. Між просвітленням і Просвітництвом: чи був Сковорода соціальним утопістом? Володимир Шелухін. Між просвітленням і Просвітництвом: чи був Сковорода соціальним утопістом? // Творчість Г.С. Сковороди як метатекст української культури. Пам'яті Мирослава Поповича: матеріали XXVI Харківських міжнародних скворородинських читань (ОКЗ «Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди», 28-29 вересня 2018 року) / Наук. ред. І.В. Карпенко. Харків: Майдан, 2018. С. 60–67.
6. A Dictionary of Philosophy / A. Flew (eds.). Palgrave Macmillan UK, 1979. 363 p.
7. The Edinburgh Dictionary of Continental Philosophy / J. L. Protevi (eds.). Edinburgh University Press, 2006. 641 p.
8. Šimečka M. Sociálne utópie a utopisti. Bratislava : Vydavateľstvo Osveta, 1963. 196 s.
9. The Dictionary of Philosophy / D. D. Runes (eds.). NewYorc : Philosophical Library. 355 p.

10. Розова Т. Утопія. *Філософський енциклопедичний словник* / за ред.: В. І. Шинкарука. Київ, 2002. С. 659–660.
11. Routledge Encyclopedia of Philosophy / E. Craig. 10 Volumes Set. Routledge, 1998. 9169 p.
12. Kateb G. Utopias and utopianism. *Encyclopedia of Philosophy* / D. M. Borchert (eds.). Vol. 9. Macmillan Reference USA, 2005. P. 616.
13. Szacki J. Spotkania z utopią. Warszawa: Sic, 2000. 240 s.
14. Ainsa F. La reconstrucción de la utopía. Ediciones Del Sol, 1999. P. 256.
15. Pietikainen P. Alchemists of Human Nature – Psychological Utopianism in Gross, Jung, Reich and Fromm. Pickering & Chatto Publishers, 2007. 299 p.
16. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ : АТ «Обереги», 1994. Т 1. 528 с.
17. Сковорода Г. Поетичні твори. Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2016. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/grigorij-skovoroda-poetichni-tvori.html>
18. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Леоніда Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто : Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.

ANALYSIS OF THE CORRECTNESS OF THE INTERPRETATION OF THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF GRIGORY SKOVORODA IN THE TERMS OF UTOPIA

Ulyana Khamar

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of History of Philosophy
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The subject of the study is to establish the correctness of attributing individual ideas of the philosophical heritage of Grigory Skovoroda to utopia. To clarify this cognitive problem, the following questions are formulated that need to be answered: is it possible to interpret the ideas of Grigory Skovoroda about kindred labor and about “upper Jerusalem”, as well as the description of a journey to a non-existent place in the work “A Conversation of Five Travelers About True Happiness in Life” as manifestations of utopianism. **The research method** was to perform the following sequence of cognitive actions: substantiation of the content of the concept of “utopia”; actualization of ideas about kindred work, about “upper Jerusalem” and a description of the journey in the work “A Conversation of Five Travelers about True Happiness in Life”; comparison of the ideas of Grigory Skovoroda with the accepted criteria of utopianism. **The research results** obtained as a result of the search contain: analysis of a set of features that may be essential for the concept of “utopia”; from the perception of the novel by Thomas More, the following features are referred to: 1) something (or only society) that does not exist at the current moment in time, that is, something imaginary; 2) something (or only society) that may exist in the future 3) something (or only society) that is ideal, that is, the best, without flaws, and therefore desirable, 4) something (or only society) is described in the literary form of a novel. Based on different combinations of these features, different concepts of “utopia” can be created. The narrow concept of “utopia” is substantiated, which concerns only the ideal social conditions of a person's life, and the broader concept of “utopia”, which concerns the ideal conditions of a person's life as a whole (i.e., the views of those who determine the ideal state of a person not by a social structure, will be utopian). The attribution of individual ideas of the philosophical heritage of Grigory Skovoroda is determined by the accepted definition of utopia.

Key words: utopia, ideal social structure, ideal conditions for human life, philosophy of Grigory Skovoroda.